

OG‘ZAKI NUTQNI TAKOMILLASHTIRISHDA INTERFERENSION OMILLARNI BARTARAF ETISHDA BAXS-MUNOZARA METODINING O‘RNI

Turdaliyev Bobur Muhammadali o‘g‘li

Tashkent Perfect university,
Gumanitar fanlar kafedrasida katta o‘qituvchisi
turdaliyev.b@perfectuniversity.uz
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20085123>

Zamonaviy lingvodidaktikada chet tillarini o‘qitish jarayoni tobora kommunikativ va interaktiv yondashuvlarga asoslanib bormoqda. Xususan, ingliz tilida og‘zaki nutqni shakllantirish jarayoni murakkab psixolingvistik va metodik mexanizmlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu jarayonda o‘quvchilar nutqiga ta‘sir qiluvchi muhim to‘siqlardan biri interferensiya hodisasi. Interferensiya - bu ona tili va o‘rganilayotgan til tizimlari o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sir natijasida yuzaga keladigan lingvistik xatolar majmuasidir [Selinker, 1972]. Ushbu hodisa og‘zaki nutqda grammatik, leksik va fonetik buzilishlarga olib keladi.

Shu nuqtai nazardan, bahs-munozara (debate) metodi interferension omillarni kamaytirish va og‘zaki nutqni takomillashtirishda samarali didaktik vosita sifatida qaraladi. Ushbu tezisning maqsadi bahs-munozara metodining interferensiyani bartaraf etishdagi o‘rnini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Interferensiya tushunchasi va uning lingvodidaktik mohiyati. Interferensiya ikkinchi til o‘rganish jarayonida ona tilining lingvistik strukturalari ta‘siri natijasida yuzaga keladigan tizimli xatolar sifatida tavsiflanadi. Corder (1967) ta‘kidlaganidek, o‘quvchi xatolari til o‘zlashtirish jarayonining tabiiy qismi hisoblanadi, biroq interferensiya ularning asosiy manbalaridan biridir.

Ingliz tilini o‘rganish jarayonida interferensiya hodisasi o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasiga bevosita ta‘sir ko‘rsatuvchi muhim lingvistik to‘siqlardan biri hisoblanadi. Interferensiya turli darajalarda namoyon bo‘lib, u til tizimlarining o‘zaro aralashuvi natijasida yuzaga keladi va og‘zaki nutq sifatiga sezilarli ta‘sir qiladi. Birinchi navbatda, fonetik interferensiya talaffuz tizimida namoyon bo‘ladi. O‘quvchilar ona tili fonetik qoidalarini ingliz tiliga ko‘chirish natijasida tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilishi, urg‘u va intonatsiya tizimida xatolarga yo‘l qo‘yishi mumkin. Bu esa nutqning tushunarligini pasaytiradi.

Ikkinchi darajada, leksik interferensiya kuzatiladi, ya‘ni o‘quvchi so‘z tanlash jarayonida ona tilidagi ekvivalentlarga tayangan holda noto‘g‘ri yoki noaniq leksik birliklardan foydalanadi. Bu holat nutqning semantik aniqligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Uchinchi daraja grammatik interferensiya bo‘lib, bunda til strukturalarining noto‘g‘ri qo‘llanilishi, so‘z tartibi va grammatik shakllarning aralashib ketishi kuzatiladi. Bu holat o‘quvchilarning sintaktik kompetensiyasini zaiflashtiradi.

To‘rtinchi daraja esa pragmatik interferensiya bo‘lib, u nutqning kommunikativ vaziyatga mos kelmasligi bilan ifodalanadi. Ya‘ni, o‘quvchi tilni to‘g‘ri grammatik shaklda ishlatsa ham, kontekstga mos bo‘lmagan ifodalarni qo‘llashi mumkin.

Bahs-munozara metodining nazariy asoslari. Bahs-munozara metodi zamonaviy lingvodidaktikada kommunikativ yondashuv va konstruktivistik ta‘lim nazariyalariga asoslangan samarali metodlardan biri sifatida e‘tirof etiladi. Ushbu metod o‘quvchini tayyor bilimlarni qabul qiluvchi subyekt emas, balki faol fikr ishlab chiquvchi va uni himoya qiluvchi shaxs sifatida shakllantiradi. Vygotsky (1978) ning ijtimoiy rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, til va

fikrlash ijtimoiy interaksiya jarayonida shakllanadi. Ya’ni, nutq individual jarayon emas, balki muloqot orqali rivojlanadigan ijtimoiy faoliyatdir. Bahs-munozara aynan shu jarayonni faollashtiradi, chunki o’quvchilar o’z fikrlarini boshqalar bilan baham ko’rish va himoya qilishga majbur bo’ladilar.

Bruner (1996) esa ta’lim jarayonini “kashf etish orqali o’rganish” modeli sifatida izohlaydi. Uning fikricha, bilim tayyor shaklda emas, balki faol kognitiv jarayon orqali hosil bo’ladi. Bahs-munozara metodi esa o’quvchini argument yaratish, dalil keltirish va mantiqiy fikrlashga undaydi.

Interferensiyani kamaytirishda psixolingvistik jarayonlar. Bahs-munozara jarayoni nutq ishlab chiqarishning psixolingvistik mexanizmlarini sezilarli darajada faollashtiradi. Levelt (1989) modeliga ko’ra, nutq uch asosiy bosqichda shakllanadi: konseptualizatsiya, formulatsiya va artikulyatsiya. Debat jarayonida ushbu bosqichlar tezlashadi va avtomatlashtiriladi:

- Konseptual fikrlash: o’quvchi fikrni tez shakllantiradi va asosiy g’oyani aniqlaydi;
- Leksik tanlov: kerakli so’zlarni tezkor tanlash mexanizmi faollashadi;
- Grammatik avtomatizatsiya: sintaktik strukturalar ongli tahlilsiz qo’llanila boshlaydi;
- Pragmatik moslashuv: nutq vaziyatga mos ravishda shakllanadi.

Natijada, interferensiya darajasi kamayadi, chunki o’quvchi ona tili strukturalariga qaytish o’rniga maqsadli til ichida fikrlashni boshlaydi. Lingvistik interferensiyani bartaraf etish mexanizmlari, Bahs-munozara metodi interferensiyani kamaytirishda bir nechta muhim mexanizmlar orqali ishlaydi.

1. Ongli nutq nazorati

O’quvchi o’z nutqini doimiy kuzatadi, xatolarni sezadi va ularni tezkor tuzatishga intiladi. Bu metalingvistik ongni rivojlantiradi.

2. Lingvistik reaksiya tezligi

Raqobat muhiti o’quvchini tez va aniq javob berishga majbur qiladi, bu esa avtomatik nutq ishlab chiqarishni rivojlantiradi.

3. Korrektiv feedback tizimi

Guruh muhokamalari va o’qituvchi aralashuvi xatolarni aniqlash va tuzatish imkonini beradi, bu esa interferensiyani kamaytiradi.

4. Kontekstual fikrlash

O’quvchi tilni alohida birlik sifatida emas, balki real kommunikativ vaziyatlarda qo’llashni o’rganadi, bu esa ona tilidan to’g’ridan-to’g’ri tarjima qilishni kamaytiradi.

Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi o’rni. Canale va Swain (1980) kommunikativ kompetensiyani to’rt asosiy komponentga ajratadi:

- grammatik kompetensiya;
- sotsiolingvistik kompetensiya;
- diskursiv kompetensiya;
- strategik kompetensiya.

Bahs-munozara metodi ushbu komponentlarning barchasini bir vaqtning o’zida rivojlantiradi. O’quvchi nafaqat to’g’ri gap tuzadi, balki uni ijtimoiy kontekstga mos ravishda ifodalashni ham o’rganadi. Bu esa interferensiyaning pragmatik va grammatik darajada kamayishiga olib keladi.

Amaliy kuzatuvlar

Pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, bahs-munozara asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda o'quvchilarning nutqida sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatiladi. Xususan:

- grammatik xatolar kamayadi;
- so'z boyligi sezilarli kengayadi;
- nutq ravonligi (fluency) oshadi;
- interferensiya darajasi pasayadi.

Bundan tashqari, o'quvchilar asta-sekin ona tilidan so'zma-so'z tarjima qilish tendensiyasidan voz kechib, to'g'ridan-to'g'ri ingliz tilida fikrlash ko'nikmasini shakllantiradilar.

Interferensiya va kognitiv yuklama. Sweller (1988) tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv yuklama nazariyasiga ko'ra, o'quv jarayonida ortiqcha mental yuklama axborotni qayta ishlash samaradorligini pasaytiradi. Bahs-munozara metodi esa o'quvchini faol nutq ishlab chiqarishga jalb etish orqali kognitiv jarayonlarni optimallashtiradi.

Natijada:

- ortiqcha tarjima jarayoni kamayadi;
- avtomatik nutq shakllanadi;
- mental yuklama balanslashadi;
- interferensiya darajasi pasayadi.

Xulosa qilib aytganda, bahs-munozara metodi ingliz tilida og'zaki nutqni takomillashtirishda interferension omillarni kamaytiruvchi samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Ushbu metod o'quvchini faol kommunikativ subyektga aylantirib, uning lingvistik xatolarini ongli nazorat ostiga olish imkonini beradi.

Debat jarayoni nutqning avtomatizatsiyasini kuchaytiradi, interferensiyani kamaytiradi va kommunikativ kompetensiyani kompleks rivojlantiradi. Shu sababli u zamonaviy lingvodidaktikada muhim metodik vosita sifatida qo'llanilishi lozim

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Bruner, J. (1996). The Culture of Education. Harvard University Press.
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches.
3. Corder, S. P. (1967). The significance of learners' errors.
4. Levelt, W. (1989). Speaking: From Intention to Articulation. MIT Press.
5. Selinker, L. (1972). Interlanguage.
6. Sweller, J. (1988). Cognitive load theory.
7. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society. Harvard University Press.